

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора, академіка НААН,
директора Інституту агроекології і природокористування НААН,

ДРЕБОТ Оксани Іванівни

на дисертаційне дослідження

ОЛЕКСІЄВЦЯ Олега Миколайовича на тему:

«Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів»,

подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»

з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Форсування в останні роки реформи лісового сектору національного господарства, яка спочатку передбачала укрупнення державних лісових господарств, а потім їх корпоратизацію, вимагає зміни пріоритетів в діяльності постійних користувачів, котрі забезпечують залучення ресурсів лісу в господарський обіг, а також їх відновлення та відтворення. У лісозабезпечених регіонах саме постійні лісокористувачі виступають ключовими акторами розвитку підприємницького середовища та вирішальною мірою впливають на ділову активність та рівень зайнятості місцевого населення. Російська збройна агресія вимагає також більш активної участі постійних лісокористувачів у забезпеченні національної безпеки та оборони країни, що відповідним чином визначає виробничу програму діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва. Викладене вище детермінує необхідність диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів з урахуванням вимог воєнного стану та наслідків корпоратизації лісового господарства. З огляду на це, виникає потреба у розкритті сутності, інституціональних передумов та ідентифікації складових і галузевих особливостей диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Виходячи з того, що сільські території виступають основним територіальним базисом концентрації лісових та лісогосподарських активів, актуалізується доцільність встановлення взаємозв'язку між диверсифікацією діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва та диверсифікацією сільської економіки в цілому. Більше того, необхідно сформулювати інституційне підґрунтя для диференціації пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, виходячи з рівня забезпеченості регіону лісосировинними ресурсами. Саме вирішенню перерахованих завдань і присвячене дисертаційне дослідження Олексієвця Олега Миколайовича, що підтверджує його прикладну спрямованість та важливість для поглиблення

теоретико-методологічних засад здійснення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень,
висновків і пропозицій дисертації, їх достовірність та новизна**

Опрацювання трьох розділів дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що нові для теорії та методології економіки лісового господарства результати відзначаються високим рівнем обґрунтованості, оскільки отримані на основі розгляду та критичного аналізу великої кількості літературних джерел вітчизняних вчених, аналізу основних тенденцій розвитку лісового господарства України, зокрема такого лісозабезпеченого регіону, яким виступає Рівненська область, а також застосуванням системного та абстрактно-логічного підходу до вибору пріоритетів диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, виходячи з домінант комплексного використання лісосировини та результативнішого залучення корисних властивостей лісу в господарський обіг. Теоретичні результати наукової новизни є аргументованими, оскільки отримані на основі вдалого поєднання загальних та спеціальних методів наукового пізнання, що дало можливість розкрити зміст категорій, котрі визначають об'єкт та предмет дослідження. Достовірність прикладних результатів підтверджується тим, що автор опрацював великий масив статистичних даних різноманітних міністерств та відомств, а також суб'єктів лісогосподарської діяльності.

Розділ 1 дисертаційного дослідження присвячений розгляду теоретико-методологічних основ диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах, зокрема уточненню сутності, складових та галузевих особливостей диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, виявленню інституціональних передумов здійснення диверсифікаційних процесів у лісовому господарстві, установленню зв'язку між диверсифікацією виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та диверсифікацією розвитку економіки сільських територій.

У Розділі 2 проведено аналіз та оцінку передумов диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в Україні, зокрема проаналізовано основні тенденції ведення лісового господарства та переробки деревини на лісогосподарських підприємствах, проаналізовано фінансові передумови диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, здійснено узагальнюючу оцінку ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті її диверсифікації у Рівненській області.

Розділ 3 охоплює пропозиції щодо формування інституціонального середовища диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах, зокрема обґрунтовано напрями диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті екологізації лісогосподарського виробництва, сформовано інституціональній інструментарій диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, а також запропоновано механізми диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійного лісокористувача на еколого-економічних засадах.

Певним внеском в теорію економіки лісового господарства слід вважати удосконалену автором класифікацію інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів (с. 48–59). Виокремлюючи передумови галузевого, децентралізаційного, загально-економічного та воєнного характеру, автор розкриває об'єктивні чинники доцільності розширення спектра видів діяльності постійних лісокористувачів, що пов'язані з додатковими можливостями, які виникли у зв'язку з поглибленням децентралізації та завершенням процесу об'єднання територіальних громад, корпоратизацією лісового сектору національного господарства, інституціоналізацією комунальної форми власності на землю та запуском повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення. Ідентифікація передумов дала можливість автору визначити набір інституціональних форм диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів (інституціоналізація додаткових видів діяльності, створення асоціативних та кластерних об'єднань, укладання угод державно-приватного партнерства, участь у міжнародних проєктах), що в умовах воєнного часу виступає вагомим чинником посилення впливу лісогосподарської діяльності на обороноздатність та господарську самодостатність країни і окремих регіонів.

Серед пунктів наукової новизни дисертаційного дослідження Олега Олексієвця слід виділити систематизовані ним пріоритети диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації сільської економіки, які базуються на комплексі взаємовпливів між суб'єктами господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та суб'єктами сільсько-господарської і несільськогосподарської діяльності (с. 67–68), що дасть змогу використати додаткові резерви соціально-економічного піднесення сільських населених пунктів, які пов'язані з підвищенням рівня комплексності господарського освоєння місцевого лісоресурсного потенціалу.

Особливо важливим фактором соціально-економічного піднесення диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів виступає для багатолісних регіонів, зокрема для Рівненської області. Водночас навіть в

межах адміністративної області існують неоднакові природно-ресурсні умови функціонування постійних лісокористувачів, що вимагає використання диференційованого підходу до вибору пріоритетів диверсифікації їх діяльності. Така диференціація є можливою за умови кластеризації постійних лісокористувачів на основі певних індикаторів. З огляду на це у роботі розроблено та застосовано методичний інструментарій визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва Рівненської області на основі групування постійних лісокористувачів, який передбачає кластеризацію постійних лісокористувачів за індикаторами фіскальної, економічної та майнової віддачі земель (с. 112–122), що виступає передумовою для диференціації форм, методів та способів диверсифікації виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва з урахуванням вимог воєнного часу та переваг реформування лісового сектору національного господарства.

На основі теоретичного узагальнення ситуації з номенклатурою продукції, робіт та послуг лісового господарства, а також аналізу основних тенденцій розвитку лісового господарства України в розрізі регіонів Олексієвець Олег вперше розробив теоретичну платформу диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в особливий період, яка базується на детермінації причин та передумов вибору екологічних, економічних і соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання та урізноманітнення методів і способів господарського освоєння деревної та недеревної складових лісосировинного потенціалу (с. 128–137), що дасть можливість розширити спектр складових лісоресурсного потенціалу та екосистемних послуг лісів, які залучаються у ланцюги доданої вартості та забезпечують створення додаткових робочих місць і призводять до збільшення надходжень у бюджети територіальних громад.

Заслуговує на увагу пункт новизни, який ув'язує напрями диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів з вимогами воєнного часу, що є особливо важливим в контексті активнішого залучення суб'єктів лісогосподарського підприємництва до процесів зміцнення обороноздатності країни. Зокрема, автор розробив концепт вибору напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного стану, який враховує комплекс інституціонально-цифрових передумов, що дасть змогу забезпечити результативну участь постійних лісокористувачів у заготівлі деревини для будівництва фортифікаційних споруд, будівництві інженерних оборонних споруд, виготовленні біопалива на основі утилізації лісосічних відходів, здійсненні природооблаштувальних робіт

на порушених внаслідок військових дій лісових землях (с. 140–145). Це з однією стороною забезпечить вищий рівень обороноздатності країни, а з іншою, підвищить рівень комплексності використання некондиційної та малоцінної деревини шляхом налагодження її утилізації з метою виробництва паливних деревних продуктів.

Досвід попередніх років показує, що реалізація капіталомістких проєктів у лісовому господарстві потребує підвищення рівня концентрації інвестиційного потенціалу на основі нестатутного об'єднання суб'єктів лісогосподарського підприємництва. У нинішніх інституціональних умовах таке нестатутне об'єднання може відбуватися на базі комунальних лісових підприємств в межах адміністративної області. Автором удосконалено інституціональне забезпечення вертикальної та горизонтальної диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яке передбачає нестатутне об'єднання лісових господарств, що дасть можливість ідентифікувати центри відповідальності за лісосировинні та лісопромислові потоки у лісопродуктових ланцюгах (с. 152–158), а у підсумку сформулювати надійні джерела фінансово-інвестиційного забезпечення реалізації лісогосподарських та лісоохоронних проєктів.

Виходячи з того, що між посадкою лісу та його стиглістю має місце значний часовий лаг, проектування процесів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має відбуватися на основі стратегічного підходу. Якраз з таких міркувань і виходив Олег Миколайович Олексієвець і запропонував авторський інструментарій щодо стратегії розвитку лісового господарства регіону, який, передбачає розроблення набору стратегічних ініціатив на основі ув'язки основних цілей розвитку лісового господарства з пріоритетами диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та джерел фінансового забезпечення реалізації лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних та біоенергетичних проєктів (с. 168–175), що дасть змогу забезпечити підвищення еколого-економічної результативності розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, збалансувати породно-вікову структуру лісового фонду, підвищити рівень лісистості територій та забезпечити зростання рівня комплексності лісокористування.

Прикметною рисою отриманих автором нових для теорії і практики регулювання лісогосподарювання результатів є забезпечення позитивного кумулятивного ефекту диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів для регіональних господарських комплексів. Підтвердженням чого виступає пункт новизни, котрий передбачає теоретичну аргументацію вибору пріоритетних напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності

постійних лісокористувачів як необхідної передумови зростання частки доданої вартості лісового господарства у валовому регіональному продукті (ВРП), структурної перебудови регіонального господарського комплексу багатолісного регіону, збільшення надходжень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, зростання зайнятості та самозайнятості населення територій концентрації лісоресурсних благ (с. 175–181). Таким чином диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має виступати одним з пріоритетів розвитку не лише лісової галузі, а й окремих територіальних утворень.

В цілому отримані Олегом Олексієвцем нові наукові результати у сукупності дали змогу досягти мети та вирішити завдання дослідження і у підсумку сформувані еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів з урахуванням вимог воєнного часу та наслідків реформування галузі лісового господарства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження О. М. Олексієвця підтверджується тим, що вона виконувалася в рамках науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме темою: «Розробити методичні основи та інформаційне забезпечення оцінювання екосистемних функцій лісів природно-заповідного фонду Полісся України» (номер державної реєстрації 0119U100908), у межах якої автором розкрито зміст соціально-економічних наслідків диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів на сільських територіях, сформовано базову схему вертикальної та горизонтальної диверсифікації лісогосподарських виробництв та розроблено Стратегію розвитку лісового господарства Рівненської області.

Практичне значення та впровадження результатів дослідження

Серед наукових результатів, що отримані в процесі підготовки дисертації, практичною спрямованістю відзначаються результати, які стосуються формування теоретичної платформи диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів; розроблення прикладного інструментарію стимулювання заліснення малопродуктивних сільсько-господарських угідь і створення полезахисних смуг, вирощування швидкорослих енергетичних лісових та сільськогосподарських культур, розбудови об'єктів рекреаційної інфраструктури та індустрії мисливського господарства; формування набору стратегічних пріоритетів розвитку галузі лісового господарства багатолісного регіону; розроблення методичного інструментарію визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на основі

розрахунку індикаторів фіскальної, економічної та майнової віддачі лісових земель.

Перераховані результати дисертаційного дослідження впроваджуються в управлінську діяльність філій «Коростишівське лісове господарство» та «Макарівське лісове господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України», наукову діяльність Інституту агроєкології і природокористування НААН, навчальний процес Луцького національного технічного університету.

Повнота викладення основних наукових результатів в опублікованих працях

Отримані у дисертаційному дослідженні результати опубліковані в 16 наукових працях, з яких 8 статей у наукових фахових виданнях України, стаття у науковому виданні іншої держави, стаття в іншому виданні, 6 тез наукових доповідей. Наукові публікації повною мірою відображають нові для теорії і практики економіки лісового господарства наукові результати.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертації Олексієвця Олега Миколайовича відсутні порушення академічної доброчесності. У дослідженні повною мірою дотримано вимоги щодо посилань на літературні джерела та джерела статистичної інформації міністерств, відомств та суб'єктів виробничо-господарської діяльності. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів містить посилання на відповідне джерело інформації.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи

Схвально оцінюючи результати дослідження Олексієвця Олега Миколайовича, відзначимо, що у дисертації містяться окремі положення, які можуть слугувати предметом наукової дискусії, зокрема такі:

1. У параграфі 1.1, с. 35, здобувач констатує факт того, що у зв'язку з введенням заборони на вивезення необробленої деревини, паливні дрова стали важливим інструментом отримання валютної виручки постійними лісокористувачами. Дисертація виграла б, якби автор конкретизував негативний вплив мораторію на вивіз необробленої деревини на показники ефективності виробничо-господарської діяльності та на можливості лісових господарств забезпечувати диверсифікацію виробничої програми.

2. На с. 48 (параграф 1.2) здобувач обґрунтовує доцільність імплементації Спільної сільськогосподарської політики ЄС та інших нормативних актів, які впливають на формування системи лісових відносин в країнах Європейського

Союзу, зокрема в частині стимулювання суб'єктів аграрного підприємництва до розширення площі земель лісогосподарського призначення, у практику вітчизняного регулювання лісогосподарювання. У даному контексті варто було б розкрити положення Спільної сільськогосподарської політики ЄС та інших природоохоронних конвенцій, які безпосередньо сприяють комерціалізації екосистемних послуг лісів і відповідно впливають на можливості постійних лісокористувачів здійснювати диверсифікацію виробничо-господарської діяльності.

3. У дисертації на с. 128 (параграф 3.1) автор приводить перелік передумов диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, де виокремлює інституціональні обмеження в лісопродуктових ланцюгах. Автору доцільно було б розкрити сутнісно-змістовну характеристику лісопродуктових ланцюгів, щоб виявити весь спектр інституціональних обмежень, які звужують можливості лісових господарств забезпечувати диверсифікацію своєї діяльності.

4. На с. 135 (параграф 3.1) як одну з основних економічних цілей диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів автор визначає створення виробництв з утилізації деревних відходів та виготовлення паливних деревних продуктів. Дана авторська позиція була б більш обґрунтованою, якби перспективи виробництва паливних деревних продуктів на основі перероблення лісосічних відходів та відходів деревообробки ув'язувалися із трансформацією інституціонального середовища функціонування лісових господарств у зв'язку з корпоратизацією лісового сектору національного господарства.

5. У параграфі 3.2, с. 147, вагомим чинником диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів автор визначає продукування лісовими біогеоценозами екосистемних послуг і використання цих послуг у відтворювальному процесі. Приведення класифікації складових екосистемних послуг, а також умов їх відтворення та залучення у господарський обіг дало б можливість повною мірою відобразити ресурсну базу диверсифікації лісогосподарської діяльності.

Наведені дискусійні положення не зменшують високого наукового рівня підготовки дисертації, а мають рекомендаційний характер для здобувача в контексті його майбутніх досліджень актуальних теоретичних та прикладних проблем розвитку лісового господарства.

Загальний висновок

Дисертація Олексієвця Олега Миколайовича на тему: «Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів», що подана на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 «Економіка», є самостійно виконаним, логічно упорядкованим та завершеним науковим дослідженням, спрямованим на розроблення еколого-економічних засад диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів з урахуванням викликів воєнного часу та наслідків трансформації інституціональної архітектури лісогосподарювання. Отримані у дослідженні результати в сукупності вирішують важливе наукове завдання – формування авторського концепту еколого-економічного забезпечення диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, виходячи з територіальної неоднорідності природно-ресурсних передумов розвитку лісового господарства та підвищення його вагомості у зміцненні обороноздатності країни.

В цілому дисертація за своїм змістовним наповненням відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а саме вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор – Олексієвець Олег Миколайович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент
директор Інститут агроекології
і природокористування НААН,
доктор економічних наук, професор,
академік НААН України

Оксана ДРЕБОТ